

13. Белый С. Б., Поспелова Т. П., Якубович П. В. Функции и особенности управления электроэнергетическим комплексом в период его реформирования // Энергетика. Изв. вузов и энергообъединений СНГ. – 2003. – № 3 (май-июнь). – С. 75–89.
14. Кузьмич Г. В. О целесообразности инвестирования энергоэффективных проектов // Энергия и менеджмент. – 2004. – № 3. – С. 42–44.
15. World Nuclear Power Reactors 2004-06 and Uranium Requirements, WNA, June 2006.
16. Supply of uranium. – World Nuclear Association, June 2005.
17. The New Economics of Nuclear Power. – WNA, 2005.
18. World Nuclear Power Reactors 2004-06 and Uranium Requirements, WNA, June 2006.
19. Uranium production figures 2000–2004. – World Nuclear Association, June 2005.
20. Key Energy Trends in the IEA & Worldwide. 30 th Anniversary of the IEA // IEA. – 2005. – P. 156–198.
21. James L. Williams. Oil Price History and Analysis // WTRG Economics. – 2007. – P. 342–368.
22. Lack of fuel may limit US nuclear power expansion. – <http://www.entrepreneur.com/tradejournals/article/162337700.html>
23. Черкасенко А. И. Развитие внешнеэкономических отношений в ядерно-энергетической отрасли в условиях глобализации // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 1(17). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=21183>
24. Uranium Marketing Annual Report 2008. – Energy Information Administration Office of Integrated Analysis and Forecasting. – Washington: U.S. Department of Energy DC 2058. – <http://www.eia.doe.gov/cneaf/nuclear/umar/umar.pdf>
25. International Energy Outlook 2009. – Washington: U.S. Department of Energy DC 2058. Energy Information Administration Office of Integrated Analysis and Forecasting, 2009. – 284 p.
26. Мировая энергетика: состояние, проблемы, перспективы. – М.: ИД «ЭНЕРГИЯ», 2007. – 664 с.
27. Управление нефтегазостроительными проектами. – М.: «Омега – Л», 2006. – 475 с.

**М. М. Гончар,**  
керівник енергетичних програм центру «НОМОС»

## ГАЗОВІ КРИЗИ ТА ОБХІДНА СТРАТЕГІЯ РОСІЇ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ОБУМОВЛЕНІСТЬ

*У статті аналізуються причини газових криз 2006–2009 років, у які були втягнуті країни Європи, Україна і Росія; дається оцінка нинішньої енергетичної політики Європейського Союзу, РФ та «Газпрому» щодо забезпечення газом європейських споживачів; розглядається сутність міжнародних проектів «Південний потік» і «Північний потік», які спрямовані на створення безтранзитних енерготранспортних систем.*

**Ключові слова:** газова криза, європейський газовий ринок, «Південний потік», «Північний потік».

**М. М. Гончар**

### ГАЗОВЫЕ КРИЗИСЫ И ОБХОДНАЯ СТРАТЕГИЯ РОССИИ: ВЗАИМОСВЯЗЬ И ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ

*В статье анализируются причины газовых кризисов 2006–2009 годов, в которые были втянуты страны Европы, Украина и Россия; дается оценка нынешней энергетической политики Европейского Союза, РФ и «Газпрома» относительно обеспечения газом европейских потребителей; рассматривается суть международных проектов «Южный поток» и «Северный поток», которые направлены на создание безтранзитных энерготранспортных систем.*

**Ключевые слова:** газовый кризис, европейский газовый рынок, «Южный поток», «Северный поток».

**M. M. Gonchar**

### GAS CRISES AND BYPASS STRATEGY OF RUSSIA: INTERCONNECTION AND CONDITIONALITY

*In the article is analyzed the reasons of gas crises 2006–2009 years, countries of Europe, Ukraine and Russia were pulled in which; is given the estimation of the present energy policy of European Union, Russian Federation and «Gazprom» in relation to providing the gas to the European users; is examined the essence of the international projects «South Stream» and «North Stream» which are directed to creation of non-transit energy-transportational systems.*

**Key words:** gas crisis, European gas market, «South Stream», «North Stream».

**Постановка проблеми.** Газові кризи 2006–2009 років, з-поміж низки чинників, спричинені обмеженою можливістю російського газового монополіста задовольняти потреби внутрішніх споживачів та зовнішні контрактні зобов'язання на піку споживання. Газова криза служить своєрідним маскувальним елементом відвернення уваги партнерів від внутрішніх проблем «Газпрому» та переорієнтація її в бік так званих «транзитних ризиків». Газові кризи використовуються РФ для виправдання та лобювання в Європі високовартісних байпасних проектів «Південний потік» і «Північний потік».

**Аналіз останніх досліджень.** Публікація «2009 gas conflict and its consequences for the European energy security» в «Oil, Gas & Energy Law Intelligence» (Нідерланди), 2009, № 2 та «The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems» в електронному виданні Пан'європейського Інституту (Фінляндія), 2009, № 8 присвячені різнобічному аналізу газової кризи й енергетичної політики ЄС, Росії, України. Їх суть – постачання газу зі Сходу має високі ризики для Європейського Союзу внаслідок недостатньої надійності та прозорості як постачальника (РФ), так і транзитера (Україна).



**Мета дослідження:** проаналізувати причини газових криз 2006–2009 років, у які були втягнуті країни Європи, Україна і Росія; дати оцінку нинішньої енергетичної політики Європейського Союзу, РФ та «Газпрому» щодо забезпечення газом європейських споживачів; розглянути сутність міжнародних проектів «Південний потік» і «Північний потік», які спрямовані на створення безтранзитних енерготранспортних систем.

**Основні результати дослідження.** Проаналізувавши причини газової кризи 2006–2009 років, можна вичленити не тільки проблеми обмеженої фінансової спроможності НАК «Нафтогаз України». Вона не є основною причиною газової кризи, хоча саме це лежить у рідній традиційних пояснень «Газпрому» європейським партнерам, чому Росія допустила збої в постачанні газу. Очевидно, що фінансовий стан НАК «Нафтогаз» упродовж останніх років є стабільно тяжким, він таким і залишиться, допоки функціонуватиме за тією моделлю, яку в нього заклали 1998 року під час створення. Ця модель вичерпала свій часовий ресурс і має бути змінена. Тому Європейська сторона висуває Україні вимоги щодо реорганізації галузі, які зафіксовані у Брюссельській декларації за результатами Спільної Україна – ЄС конференції з питань модернізації газотранзитної системи від 23 березня 2009 р.

Що стосується нинішньої позиції Росії, яка пішла на певні поступки українській стороні, погодившись на підписання доповнень до контрактів від 19 січня 2009 р., то це обумовлено далеко не її доброю волею чи діями українських переговорників, про що говорять у Києві. Не наполегливо-плазуюча позиція українського Прем'єр-міністра чи алармістсько-кассандрівська позиція українського Президента досягли своєї мети. Росія просто зіштовхнулася з безпрецедентно жорсткою позицією ЄС. Країни Європейського Союзу так і не спромоглися говорити в один голос у попередній період, але примара чергової газової кризи спонукала їх до єдності. Консолідована позиція, яку озвучила Швеція, що головує в ЄС, стала значною мірою сюрпризом для російської сторони. Позиція Євросоюзу полягала в тому, що, згідно з чинними контрактами між «Газпром» і європейськими компаніями, юридична відповідальність перед його європейськими клієнтами лежить на російській стороні. Тому російський прем'єр-міністр отримав недвозначне попередження, що незалежно від взаємовідносин з Україною Росія має будь-що забезпечити виконання контрактів. Для РФ залишаються незакритими питання судових позовів з боку європейських компаній за події січня 2009 р. Тож «Газпром» і Росія у цілому опиняються в скрутній ситуації у відносинах із європейськими партнерами.

Окрім того, на рішення підписати доповнення до українсько-російських контрактів вплинули туркменські проблеми «Газпрому», де, як відомо, починаючи з 9 квітня 2009 р. і протягом усього року не здійснювався імпорту газу, і «Газпром» став порушником контракту, який був нав'язаний ним же туркменській стороні. Таким чином, ми бачимо, що російська енергетична політика і політика «Газпрому» потрапили в пастку, яку вони наставляли для інших. Звідси й досить пом'якшена позиція російської сторони стосовно України. На тлі тих втрат, що зазнав «Газпром» на європейському ринку, коли скоротився імпорту саме російського газу, позиція РФ виглядає вразливою. Ось причина певної поступливості російської сторони. Не тому, що в Москві переймаються Україною, яка внаслідок кризи не може споживати за-

контрактів обсяги газу, а тому, що Росія переймається проблемами збереження європейського ринку і свого політичного обличчя перед ЄС.

Варто зазначити, що європейські компанії не гаяли часу після газової кризи у січні 2009 року – вони в екстреному порядку розробили та реалізували серйозні заходи, щоб у випадку повторення перебоїв із постачанням газу проблеми в ЄС були зведені до мінімуму. Частина заходів, що потребує більше часу, знаходиться в стадії впровадження. Реалізуються проекти, пов'язані із збільшенням запасів газу в підземних сховищах на території ЄС; розширюється низка малопотужних, але як для центральноєвропейських країн, то цілком достатніх ПСГ на території цих країн; відпрацьовані відповідні режими роботи газотранспортних систем у реверсі. Тобто використаний український досвід того, як у січні 2009 року «Укртрансгаз» реалізував переведення ГТС у реверсний режим, завдяки чому стало можливим постачання газу із західноукраїнських сховищ на схід України. На це звернули увагу в країнах Європейського Союзу, і наприклад, один із сценаріїв, розроблений для Словаччини, яка найбільше постраждала від газової кризи в січні 2009 року, передбачає, що у випадку повторення кризи буде реалізовано варіант постачання газу з Німеччини через Чехію реверсом до Словаччини, і відповідно, з реверсним режимом словацької ГТС. Таким чином, комплекс зазначених та інших заходів дає змогу більш-менш спокійно перевести подих ЄС, особливо тим країнам, які виявилися найбільш вразливими під час кризи у січні 2009 року, – Словаччині та Болгарії.

Але залишається фундаментальна причина, яка може спричинити газову кризу. Є багато версій і пояснень з приводу цього питання, але ніхто не знає наскільки холодною буде зима. Пік газопостачання та споживання газу припадає зазвичай на січень та іноді зміщується на лютий. Робоча гіпотеза Центру «Номос» полягає в тім, що «Газпром» не спроможний під час аномально низьких температур на зимовому піку споживання тривалий час забезпечувати одночасно всіх споживачів газу – як внутрішніх, так і зарубіжних. Він не може це визнати, бо відповідно до чинних контрактів із європейськими споживачами це загрожує серйозними наслідками – аж до перегляду довгострокових контрактів із відповідними ціновими корекціями на тлі низьких цін на газ на спотовому ринку. Тому газова війна – це спосіб відвернення уваги від реальних проблем і переведення її на інші проблеми, які виглядають дуже правдоподібно. Наприклад, фінансова неспроможність НАК «Нафтогаз». Це виглядає правдоподібно і є реальністю, але глибинна проблема полягає в обмеженій здатності «Газпрому» задовольнити попит споживачів.

Можна навести кілька аргументів, які є побічними, але вказують саме на цю природу виникнення газових війн. Після газової кризи російська сторона офіційно заявила, що внаслідок світової фінансової кризи та економічного спаду в Європі різко знизився попит на газ, і тому Росія скорочує його видобуток. Але якщо є можливість зберегти цей видобуток газу і, наприклад, збільшити постачання на внутрішній ринок, то чому цим не скористатися? Але в Росії відбувається протилежний процес. Замість збільшення постачання не спожитого ЄС та Україною газу для внутрішніх споживачів спостерігається зворотне явище. На офіційному сайті «Газпрому» розміщено прес-реліз від 22 жовтня 2009 р. про те, що правління концерну розглянуло питання про го-

товність єдиної системи газопостачання до осінньо-зимового періоду. У кінці документа зазначається: «На засіданні правління було відзначено, що успішність проходження осінньо-зимового періоду особливо під час низьких температур і максимального відбору газу споживачами багато в чому залежатиме від створення на об'єктах електроенергетики, великих промислових підприємствах запасів резервного палива (мазуту, вугілля та інших)» [1]. Постає питання: якщо є достатньо газу, то навщо резервне паливо? Тим більше газу, якого нікуди дівати, оскільки зовнішні споживачі скоротили його споживання. Ще одне із повідомлень стосується оцінки головою правління «Газпрому» неготовності багатьох споживачів газу до холодів, що викликає у концерну серйозну стурбованість. У 14 суб'єктах РФ заготовлено менше половини необхідної кількості резервних видів палива [2].

На ці моменти ми мало звертаємо уваги, але вони дуже прикметні. Якщо зима буде настільки холодною та затяжною, що в Європі та Росії настане період аномально низьких температур, як це було 2006 року, чи просто низьких температур, як це було у 2009 році, то не можна виключати сценарію провокування чергової газової кризи, особливо наприкінці зими, коли безпрецедентно високі запаси газу в ПСГ, як у ЄС, так і в РФ та Україні, будуть переважно мірою вичерпані. Тим паче, що цей сценарій підсилюється політичним чинником – президентськими виборами в Україні.

Якщо поглянути на економічну ситуацію «Газпрому», то помітимо різке зростання витрат на видобуток газу в концерні, що передусім обумовлено виснаженням старих родовищ і необхідністю вкладати у них більше грошей, щоб з них ще витягнути додаткові дебети. Водночас, «Газпром» продовжує лобіювати два серйозних затратних проекти – «Південний потік» і «Північний потік», пов'язані із вирішенням так званої транзитної проблеми. Ці проекти спрямовані на створення безтранзитних енерготранспортних систем.

Один із таких проектів має назву «Південний потік». Відповідно до газпромівської пропаганди, цей проект не потребує великих зусиль – треба лише прокласти дві нитки труб через Чорне море (див. рис. 1). Насправді це зовсім не так. Східноєвропейський центр газового

аналізу (EEGA) досить рельєфно відобразив суть «Південного потоку» [3]. Поглянувши на традиційну карту газових магістралей, можна побачити, що не існує єдиної магістралі, яка б забезпечила подачу газу в обсязі проектної потужності «Південного потоку» (63 млрд. куб. м) на південь РФ. Аби вивести такі обсяги газу на Чорне море, необхідно збудувати додаткову інфраструктуру – майже 12 тис. км трубопроводів – на території самої Росії. Якщо взяти за приклад нещодавно (у 2009 році) введений в дію новий російський газопровід на Сочі, то там вартість 1 км, за офіційною інформацією, обійшлася в 3,3 млн. євро [4]. Це достатньо висока цифра навіть за європейськими мірками.

Окрім того, існують проблеми реалізації проекту з технічної точки зору. «Північний потік» – це Балтика, «Південний» – Чорне море. Балтика та Чорне море серйозно відрізняються глибинами – на порядок. Тому реалізувати проект «Південний потік» через Чорне море буде набагато складніше, ніж проект «Північний потік» – через Балтику. Це інший технологічний рівень складності. Безперечно, досвід уже є, позаяк збудований «Блакитний потік» у 2001 році, але його зводили не росіяни, а італійці, оскільки в Росії не має технологій укладання газогонів на великих глибинах. Італійці для цього розробили спеціальну J-технологію, і тільки вони володіють нею. Тому не випадково така активність італійських компаній, Італії в цілому і особисто прем'єра-міністра країни С. Берлусконі. Йдеться про величезні суми грошей, які можуть бути освоєні італійськими компаніями. Їм байдуже, як цей потік буде пролягати – уздовж чи поперек Чорного моря, якщо є той, хто готовий платити гроші. На прикладі «Блакитного потоку» можна пересвідчитися, яким непростим є профіль будівництва. Достатньо згадати, що «Блакитний потік» досі працює наполовину своєї потужності. Проблема не тільки в тому, що Туреччині не потрібні великі обсяги газу, а в тому, що трубопровід обмежено-функціональний. Але «Блакитний потік» – це тільки 444 км морської ділянки, а «Південний» – понад 900 км.

Наше припущення полягає в тому, що Росія насправді не має наміру реалізовувати «Південний потік» у тому вигляді, у якому про нього подається через засоби пропаганди. Фактично він повинен стати своєрідним «кілером» для «Набукко», а впроваджуватися буде інший сценарій. Останнім часом активізувалася тема другої черги «Блакитного потоку». У подальшому його можна сполучити з «Набукко», який, за російською версією, не має перспектив забезпечення серйозними обсягами газу. Не останньою чергою через те, що «Газпром» намагається законтрактувати всі майбутні обсяги газу з родовища Шах Деніз, на які розраховують при реалізації I черги «Набукко». Росія розглядає можливість конвергенції цих двох проектів. Це вже буде не «Набукко» чи «Південний потік», а щось інше – II черга «Блакитного потоку», сполучена з «Набукко».

Кожний новий масштабний проект повинен прив'язуватися до нових газових покладів. Але в даному випадку цього не простежується. «Південний потік» передбачає забезпечення



Рис. 1. Схематичний (пропагандистський) вигляд проекту «Південний потік» [5]

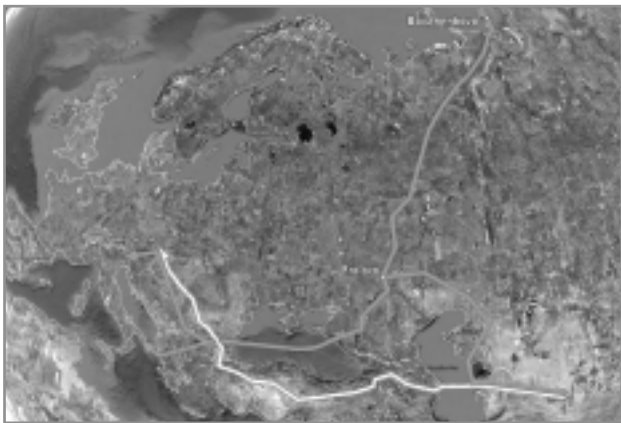


Рис. 2. Схема проекту «Південний потік» (реальний погляд) [3]

газом із Центральної Азії, деградує родючість Західного Сибіру і, можливо, у більш віддаленій перспективі – Ямалу. Але це будуть перенаправлені замість оптимального маршруту через Україну на обхідний маршрут ті ж самі обсяги газу, що й зараз надходять до ЄС через українську ГТС. «Північний потік» – схожа логіка. Він народжувався як проект, який мав за мету транспортувати в Європу новий газ із нового родовища (Штокманського), і початкова траса газопроводу була іншою, ніж сьогодні (переважно вона була сухопутною через територію Фінляндії, Швеції та лише частково через Балтику). Росія зробила переприв'язку п'ять років тому, коли побачила, що швидкого прогресу з розробкою Штокману не буде. Ямал також становить велику проблему і тому відбулась прив'язка до старіючих родовищ Західного Сибіру (див. рис. 3). Виникає питання, чи зможуть ці родовища забезпечити проект у повному обсязі (55 млрд. куб. м)? Наразі навіть європейські експерти та представники компаній говорять про те, що реальною є можливість забезпечення лише в обсязі потреб першої черги (27 млрд. куб. м).

Сумарна потужність обох «потоків» (118 млрд. куб. м), якщо гіпотетично уявити, що вони будуть реалізовані, – майже така сама, як і газотранспортна система Ук-



Рис. 3. Схема проекту «Північний потік» [6]

раїни. Але чомусь забувається, що наша ГТС з'явилася не відразу, і вона складається не тільки із труб та газокompresорних станцій, а й із підземних газосховищ. Це те, чого бракує в обох проектах. У Північному та Південному потоках це питання досі не вирішено. Аби газотранспортна система працювала стабільно, потрібні підземні газосховища. Для того щоб збудувати таку альтернативу, що буде більшою, ніж українська ГТС (українські відстані трохи перевищують 1000 км, а Південний потік чи Північний – це тисячі кілометрів) і до того ж, як говорять, «Північний потік» буде реалізований включно до 2011 року, а Південний – 2014-го, то звідки акумулювати такі фінансові ресурси, враховуючи той факт, що «Газпром» їх не має?

Навіть, якщо будуть кошти, то як фізично виконати такий обсяг складних робіт, коли немає технологій для їх виконання? Тому висновок лише один, що «Газпром» та Росія майстерно проводять інформаційно-психологічні операції і створюють ефект психологічного тиску. Фактично ми маємо справу із колосально, складно ієрархізованою й організованою кампанією з реалізації стратегічних цілей «Газпрому». Зрештою, його мета очевидна – так чи інакше, через фінансові чи політичні механізми добитися контролю над газотранспортною системою України. Якщо цю мету реалізувати не вдається, тоді, безперечно, – упродовження тих проектів, про які йдеться, але зовсім в іншому варіанті, який передбачає високий рівень витрат. Чимало європейських експертів не можуть зрозуміти навіщо вкладати більше грошей. Але у цьому саме й полягає суть політики «Газпрому» та російської сторони. Їх цікавлять не дешеві проекти, а високовартісні, тому що у процесі їх реалізації частина грошей із корпоративних бюджетів перепливає у приватні через офшорні зони. Тож коли говорять, що внаслідок газової кризи компанії в ЄС зазнали серйозних збитків, то треба зауважувати, що існують і такі компанії, які отримали на цьому непогані доходи.

**Висновки.** У багатьох країнах, що споживають російський газ, спрацьовують внутрішні механізми, які суто фінансово зацікавлені в тому, щоб газові кризи повторювались. На них можна вигідно заробляти. Так і з масштабними проектами, які перетворюються на закриті годівниці для низки фірм та політичних «дахів» у різних країнах. Отже, газові кризи – це рушій байпасних проектів, які нібито мають стати панацеєю від «транзитних ризиків». А корупційні «відкоти» та «комісійні» з обхідних потоків – їх фінансовий стимул, що повинен стати винагородою для європейських політиків і топ-менеджерів монополій за участь у масштабному транснаціональному обмані споживачів.

#### Література:

1. Правление «Газпрома» рассмотрело готовность ЕСГ к осенне-зимнему периоду. Пресс-релиз, 22.10.2009. – <http://www.gazprom.ru/press/news/2009/october/article69731/>
2. «Газпром» обеспокоен неготовностью российских потребителей газа к холодам. – <http://www.energyland.info/news-show-pressa--36856>
3. <http://www.eegas.com/southstream2e.htm>
4. Корчемкин М. Несуразные затраты Газпрома, 18.11. 2009. – <http://m-korchemkin.livejournal.com/6109.html>
5. <http://www.gazprom.ru/production/projects/pipelines/south-stream/>
6. <http://www.eegas.com/ns20091104r.htm>